

EFANA: Eesti filmiarhiivid Põhja-Ameerikas

Marcus Kolga

Realworld Pictures

EFANA (Estonian Film Archives in North America) filmiarhiivide projekt algas üle aasta tagasi ja selle eesmärk on leida, välja selgitada ja kataloogida filmid, millel on ajalooline tähtsus Põhja-Ameerikas ja kodumaal elavate eestlaste jaoks.

Viimase 60 aasta jooksul on Põhja-Ameerikas elavad eestlased rajanud tugevad kogukonnad mitmetes linnades üle kogu kontinendi. Ameerikasse saabumise ja kogukonna infrastruktuuri ning institutsioonide rajamise protsess on olnud hästi dokumenteeritud nii paberil kui fotodel, kuid see protsess on jäädvustatud ka filmilindile ja see on tihti tähelepanu alt välja jäänud. Filmilõike on salvestanud asjaarmastajatest või poolprofessionaalsed operaatorid ning salvestusi hoitakse kogukonna liikmete keldrites või pööningutel ja kogukonna arhiivide unustatud nurkades.

EFANA filmiprojekti eesmärk on koguda filmimaterjali isiku- ja organisatsioonide arhiividest, selgitamaks välja nende filmide sisu ja luua andmebaas arhiivitöötajaile, teadlastele ja eestlastele Põhja-Ameerikas, Eestis ja mujal.

Projekti toetab Eesti Haridus- ja Teadusministeerium (Rahvuskaaslaste programm) ja koostöö kaudu Kanada Raamatukogu ja Arhiiv (*Library and Archives Canada, LAC*).

Projekti ulatus

Projekti eesmärgid:

- 1) leida ja selgitada välja Eesti ja Kanada eestlaste jaoks ajaloolise tähtsusega filmimaterjali;
- 2) luua koostöösidemed Kanada Raamatukogu ja Arhiiviga, et kindlustada turvaline uurimiskeskond;
- 3) vaadata filmimaterjal läbi Kanada Raamatukogu ja Arhiivi turvalises töö- ja arhiivikeskkonnas;
- 4) kontrollida ja hinnata filmimaterjali seisukorda – filmilindi kokkutõmbumist, kahjustusi,

haprust, ning toimida vastavalt;

- 5) vaadata filmimaterjal läbi ja kataloogida;
- 6) luua ulatuslik kataloog olemasoleva filmimaterjali kohta;
- 7) teha kataloog kättesaadavaks asjaosalistele ja avaldada see internetis, koos näitelõikudega filmimaterjalist.

Arhiivide leidmine ja nende poole pöördumine Kanadas:

- 1) Eesti Keskarhiiv Kanadas (*Estonian Central Archives in Canada*)
- 2) Isikuarhiivid
- 3) Tartu Instituudi Dr. Endel Aruja nim Arhiiv ja Raamatukogu
- 4) Minnesota Ülikoolis asuvad arhiivid (tulevikus)

Projekti peamine eesmärk – filmimaterjali seisukorra hindamine ja materjali kataloogimine – kasvas välja äratundmisest, et Toronto piirkonnas asub mitmeid filmiarhiive, mis võib-olla sisaldavad materjali Eesti või eestlaste kohta Kanadas.

Töötades 1992-1993 suvel internina Toronto Eesti Majas Eesti Keskarhiivi juures, avastasin seal mitmed Saksa ja Vene ringvaated ja mõned rahva jaoks ajaloolise tähtsusega filmid. Ka seal hoiti filme ebasobivates tingimustes, äärmiselt kõrge või kõikuva niiskuse ja temperatuuri juures ning kogutud informatsiooni järgi esines hoiuruumides ajuti ka uputusi. Aastatel 1992-1993 koguti filmimaterjal otse arhiivi keskosas asuva kapi põrandale. Saanud teada nende filmide olemasolust ja säilitamistingimustest, otsustasime selle kogu esimesena üle vaadata ja kataloogida.

Kuid kui olime mitu korda koostööettepanekuga arhiivi poole pöördunud, et päästa ja kataloogida nende käsutuses olev filmimaterjal, kogesime suhtumist, mida võiks iseloomustada kui institutsiooni vastuseisu ja kõhklust projekti suhtes, kuigi olime organiseerinud raha ja vahendid, et uurimistöö läbi viia Kanada Raamatukogu ja Arhiivi turvalises arhiivikeskkonnas.

Samuti öeldi meile, et Eesti Keskarhiiv teostab ise uurimistööd, kasutades ajast ja arust 16mm

projektoreid ja ekraani, millelt materjal võeti SD-profivideokaamera abil üles videoformaati. Eesti Keskarhiivi vastuseisu tõttu tuli meil 2008. aastal loobuda nende filmiarhiiviga seotud koostööst.

2008. aasta lõpuks oli kuuldus meie projektist levinud Toronto eestlaste kogukonnas ja meie poole pöördusid mõned eraarhiivid, kes olid huvitatud koostööst meie uurimisprojektiga.

Kanada eestlasest väljapaistva kultuuritegelase Rein Andre perekond võttis meiega ühendust piiskop Andres Tauli kaudu.

Rein Andre, kes oli Eesti emigrantide kunstikogukonna liider Rootsis ja hiljem Kanadas, oli lisaks ka kogenud filmioperaator.

Hr. Andre tütar oli pärast isa surma avastanud oma vanemate keldrist mitu kasti 16mm filme, nii mustvalgeid kui värvilisi. Nad andsid meile loa filmimaterjal läbi vaadata, kataloogida ja vajadusel restaureerida tähtsamaid filme arhiivis. Need olid esimesed filmid, mida uurisime. Selle materjali huvitavamatest osadest tuleb juttu allpool.

2009. aasta alguses pöördus meie poole Edgar Väär, kes oli 1960.-1970. aastatel töötanud silmapaistva operaatorina Kanada riigiringhäälingus *CBC*. Hr Vääril on suur kogu nii tööalaselt kui eraviisiliselt filmitud materjale Põhja-Ameerika eestlaste kogukonna kultuuriüritustest, sh esimestest ESTO festivalidest, kultuurikogunemistest ning ühiskondlikest ja poliitilistest sündmustest. Vanema härrasmehena muretses hr Väär oma arhiivi lõpliku asukoha pärast ja soovis, et aitaksime sellele kodu leida korralikus professionaalses arhiivis kas Eestis, Kanada Raamatukogus ja Arhiivis või kui remont on valmis, Tartu Instituudi dr. Endel Aruja nim. Arhiivis ja Raamatukogus Torontos Tartu Kolledžis.

Lõpuks kuulsime Piret Noorhani ja Andris Kõesterise kaudu peamiselt 8mm filme sisaldavast arhiivist Tartu kolledži arhiivis. Pöördusime arhiivi direktori dr Roland Weileri poole, kes kogus olemasolevad filmid kokku – arhiivi renoveeritakse.

Tuleb märkida, et informatsiooni saime ka USA eestlaste filmikogust Minnesota ülikooli juures asuvas Immigratsiooni Ajaloo Uurimise Keskuses (*Immigration History Research Centre*), mis tuleb veel kataloogida. Seegi võib sisaldada olulist ajaloolist materjali. Samuti on Torontos asuva Eesti Kultuuripärandi Klubi töö tulemusena loodud suur Kanada eestlastega tehtud intervjuude kogu, mis on hoolikalt kataloogitud ja kirjaldatud. See kogu asub Torontos

Tartu Kolledžis.

Koostöö Kanada Raamatukogu ja Arhiiviga

Filmimaterjali läbivaatamine ja uurimine korralikus arhiivikeskkonnas oli meie projekti tähtsaim eesmärk, et vältida ajaloolise tähtsusega originaalfilmidele võimalike püsikahjude tekitamist. Pärast pöördumist mitmete organisatsioonide poole, nende hulgas *CBC, Television Ontario* ja teised võimalikud partnerid, kes kõik olid oma projektorid ja montaažilauad ära visanud, arutasime projekti Andris Kesterisega Kanada Raamatukogust ja Arhiivist, kes soovitas ühendust võtta riigiarhivaar Ian Wilsoni ja *LACi* direktori Ingrid Parentiga. Mitmete kohtumiste ja mõttevahetuste järel leidsid ka hr Wilson ja pr Parent, et neil filmidel võib olla ajalooline väärtus nii Kanada kui Kanada eesti kogukonna jaoks, ja nad nõustusid abistama filmide läbivaatamisel ja kataloogimisel Kanada Raamatukogu ja Arhiivi ruumides Ottawas. Vastutasuks lubasime oma kataloogi ja uurimistöö teha kättesaadavaks ka *LACi*le, et nad saaksid uurida materjali, mida arhiivi omanikelt oma kogudesse hankida.

Samuti tuleb mainida, et jagame oma uurimistööd ja katalooge kõigi toetajate, projektis osolejate ja huvilistega ning see saab olema avalikkusele kättesaadav internetis.

Eelnev uurimistöö Kanada Raamatukogus ja Arhiivis Ottawas

Pärast mitu kuud kestnud läbirääkimisi *LACi*ga määrasime esimese uurimissessiooni juuni keskpaigaks. Esimesena otsustasime võtta kataloogimisele Rein Andre kogu.

Oleme väga tänulikud *LACi* arhivaarile ja Kanada lätlasele Andris Kesterisele, kelle abil hakkasime filmimaterjali läbi vaatama. Filme oli aastakümneid hoitud pimedas kuivas keldris. Suur osa materjalist oli kokku tõmbunud, osaliselt kuni 10%, ja filmilint oli küllaltki rabe. Suur osa filmist keriti vanadelt katkistel rullidelt ettevaatlikult ümber uutele rullidele ja vaadati siis läbi Steenbecki 16mm filmi montaažilaual.

Kogu sisaldas mitmeid vanu ringvaateid ja vähese või olematu ajaloolise tähtsusega filme.

Kuid kogus oli ka viis monteerimata Kodachrome värvifilmi 1950. aastate alguses salvestatud materjaliga eestlaste kogukonnast, sh materjaliga eestlaste suvelaagritest, skaudilaagritest ja

kultuurisündmustest. Need kõik ühendati kokku uuele poolile.

Kogu sisaldas ka kahte märkimisväärset värvifilmi Eestist 1939. aasta suvel. Ühel lindil oli ajalooliselt huvitav monteerimata värvifilmimaterjal Eesti Mängudest Kadrioru pargis ja juhuslikke võtteid Pirita rannast ning materjali, mis kujutas elu Eestis 1939. aastal. Teine rull sisaldas värvilist dokumentaalfilmi "Eesti" Tallinnast ja 1939. aasta suve kultuurisündmustest.

Jätkuv uurimistöö

Kanada Raamatukogus ja Arhiivis planeerime läbi viia veel ühe töösessiooni 2010. aasta sügisel, kui loodame lõpetada olemasolevate materjalide uurimise.

Selle sessiooni järel kavatseme koostada uurimistöö, avaldada selle tulemused ja luua filmilõikude ja kataloogiga veebilehe, mis oleks avalikkusele vaatamiseks ja uurimiseks kättesaadav.

Loodame tööd jätkata 2010. aastal, valides Ottawas Kanada Raamatukogus ja Arhiivis filmimaterjali digitaliseerimiseks.